

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТЬОГО ПЕДАГОГА FORMATION OF INFORMATION CULTURE OF THE FUTURE TEACHER

У статті аналізуються поняття «інформаційна культура» та підходи до її формування. Визначено, що є безліч близьких, але не тотожних за змістом понять: «бібліотечно-бібліографічна культура», «культура читання», «комп'ютерна письменність», «інформаційна письменність», «інформаційна культура». Акцентовано увагу на тому, що в інформаційній культурі фахівця можна виділити два структурні рівні: змістовний і функціональний. Зазначено, що основна трудність визначення даного феномену спричинена полісімією двох універсалій: «інформація» і «культура», що лежать в основі самого поняття. Однак ця єдність діалектично суперечлива і включає розбіжності. Розбіжність між інформацією і культурою полягає у способах освоєння світу. Різні також внутрішні ідеї розвитку: для культури – філософсько-естетичні норми, для інформації – науково-технічні елементи. Суперечлива єдність інформації та культури є конкретним проявом суперечності між технократією і культурою, що характерна для сучасного суспільства. Особливу увагу приділено проблемі формування інформаційної культури особистості майбутнього фахівця у процесі навчання у закладі вищої освіти, зокрема майбутнього педагога. Показано, що суть процесу формування інформаційної культури педагога полягає в розвитку і саморозвитку в нього інформаційних потреб, умінь, навичок і здібностей працювати з інформаційними потоками на основі інформаційних і бібліотечно-бібліографічних технологій, а також у стимулюванні науково-методичної, науково-дослідної, проєктної діяльності. Наголошено на важливій ролі підготовки педагогічних кадрів, здатних на високому професійному рівні викладати дисципліни, пов'язані з вихованням інформаційної культури. Визначено умови успішного вирішення завдання формування інформаційної культури майбутнього фахівця.

Ключові слова: інформаційна культура, виховання інформаційної культури, інформа-

ційне суспільство, інформаційна діяльність, комп'ютерна техніка.

The article analyzes the concept of "information culture" and approaches to its formation. It is defined that there are many similar but not identical in essence concepts: "library and bibliographic culture", "reading culture", "computer competence", "information culture". The attention is drawn to the fact that in the specialist's information culture it is possible to distinguish two structural levels: meaningful and functional. It is noted that the main complexity of the definition of this phenomenon is caused by the polysemy of the two universals: information and culture which underlie the concept itself. However, this unity is dialectically contradictory and involves differences. The discrepancy between information and culture lies in the methods of world developing. Internal ideas of developing are different: for the culture – they are philosophical-aesthetic norms, for the information – they are scientific and technical elements. The contradictory unity of information and culture is a concrete manifestation of the contradiction between technocracy and culture, that is characteristic for modern society. Special attention is paid to the problem of future specialist's personality, in particular the future teacher, information culture forming, in the process of education in higher education institutions. It is shown that the essence of the process of the teacher information culture forming lies in the development and self-development of information needs, skills and abilities to work with information flows on the basis of information, library and bibliographic technologies, as well as in stimulating scientific, methodological, research, project activities. The emphasis is placed on the important role of pedagogical staff training, to ensure that teachers are able to teach disciplines related to the education of information culture at a high professional level. The conditions for successful solution of the task of the future specialist's information culture forming are determined.

Key words: informative culture, education of informative culture, informative society, informative activity, computer technique.

УДК 37.015

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-18-2-29>

Штомпель Г.В.,

викладач кафедри іноземних мов
Центральноукраїнського національного
технічного університету

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Сучасне суспільство – суспільство інформатизації. Остання чверть ХХ ст. і перше десятиліття ХХІ ст. пройшли саме під знаком інформатизації всіх сфер суспільного життя, і сьогодні вже ні в кого не викликає сумніву теза про те, що інформатизація є об'єктивною закономірністю розвитку людської цивілізації. Дослідження показують, що одним зі стратегічно важливих напрямів розвитку цивілізації у ХХІ ст. є глобальна інформатизація суспільства. Інформаційний розвиток країни є сьогодні необхідною умовою її конкурентоспроможності у світовій спільноті, важливим чинником соціально-економічного розвитку, ефективного використання людського потенціалу, підвищення якості життя населення і гарантування національної безпеки. Відомий дослідник проблем інформа-

тизації К. Колін стверджує [8], що саме гуманітарні аспекти інформаційного розвитку суспільства найближчими роками все більше впливатимуть на рівень і якість життя населення нашої планети. Адже вже сьогодні проблема інформаційної нерівності розглядається як одна із глобальних проблем розвитку цивілізації, яка з формуванням глобального інформаційного суспільства все більш загострюватиметься [7]. Отже, проблема формування інформаційної культури суспільства, а також вивчення цього стратегічно важливого напрямку розвитку культури стає сьогодні дуже актуальною і потребує системного аналізу.

Зазначимо, що входження людства в епоху інформаційного суспільства характеризується створенням якісно нового, інформаційного середовища життєдіяльності, що вимагає від особис-

тості здатності самостійно здобувати знання, підтримувати необхідний професійний і загальнокультурний рівень в умовах інформаційно-комунікаційних технологій, що динамічно змінюються, і різкого зростання обсягів інформації.

Розвиток інформаційного суспільства пов'язаний зі зростанням потреби кожного громадянина в постійному підвищенні кваліфікації, оновленні знань, освоєнні нових видів діяльності. У структурі діяльності сучасної людини істотно зростає доля самостійної роботи з інформацією, а розширення спектра інформаційних продуктів і послуг приводить до необхідності формування інформаційної культури особистості.

Поняття «інформаційна культура» характеризує одну із граней культури, пов'язану з інформаційним аспектом життя людей. Сьогодні щільність інформації навколо кожної людини настільки велика, що вимагає від неї знання законів інформаційного середовища й уміння здійснювати пошук і оброблення інформації. Інакше адаптивність і компетентність людини істотно знизяться.

Наслідком цього є потреба в розвитку інформаційної культури особистості. Значна роль у формуванні інформаційної культури належить навчальним закладам як соціальним інститутам, що мають інформаційні ресурси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях приділяється увага проблемі формування інформаційної культури. Питання визначення суті поняття культури та її місця в освіті вивчали В. Андрущенко, А. Веряєв, Л. Губерський, Н. Крилова, В. Розін, І. Шалаєв. Процес диференціації культури та виділення в її системі інформаційної культури досліджували В. Виноградов, Л. Винарик, Г. Воробйов, А. Гинкул, Ю. Горвіц, Н. Джинчардзе, А. Єршов, М. Жалдак, Л. Скворцов, В. Сухіна, О. Тарасова, О. Щедрин.

Проблемі формування інформаційної культури та підготовки майбутніх учителів до використання в навчальному процесі інформаційно-комунікаційних технологій присвячені роботи Б. Гершунського, О. Готовцевої, А. Єршова, М. Жалдака, Ю. Машбиця, В. Монахова, Н. Морзе, І. Пустинникової, М. Шкіля й інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість праць, присвячених різним аспектам формування інформаційної культури, проблема розвитку інформаційної культури майбутнього педагога у процесі професійної підготовки недостатньо розкрито і потребує дослідження.

Мета статті – з'ясувати зміст поняття «інформаційна культура майбутнього педагога» й обґрунтувати її розвиток у процесі професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Наш час називають «віком інформації». Щодня нас захоплює й

потік, що все збільшується. Для всіх членів суспільства зростає необхідність постійного підвищення кваліфікації, оновлення знань, освоєння нових видів діяльності. Людина повинна вміти використовувати всі інформаційні ресурси, які накопичило суспільство, і орієнтуватися в інформаційному просторі, а для цього вона повинна мати певні знання, бути культурною, грамотною, освіченою.

Термін «інформаційна культура» не відразу увійшов у практичну діяльність. Аж до початку 80-х рр. ХХ ст. словники і педагогічні довідкові видання фіксували лише одне значення терміна «писемність» – певна міра знання законів і правил рідної мови в поєднанні з навичками усної і письмової мови. Письменність переважно розумілася як уміння читати і писати.

Існує безліч близьких, але не тотожних за змістом понять: «бібліотечно-бібліографічна культура», «культура читання», «комп'ютерна письменність», «інформаційна письменність», «інформаційна культура».

Інформаційна культура – це новий напрям, що виник безпосередньо під впливом прогресу і створення електронних інформаційних технологій. Інформаційна культура, як і культура взагалі, – справа думок і рук людських. У жодній іншій сфері діяльності так сильно не проявився творчий характер людського розуму, як у галузі культури. Завдяки формуванню культури людина створила світ символів, який відображає навколишню дійсність.

На наповнення поняття «інформаційна культура» новим змістом особливо вплинули праці фахівців у галузі інформатики, обчислювальної техніки, нових інформаційних технологій.

У процесі розвитку теорії інформаційної культури до кола тих фахівців, хто брав участь в її формуванні, стали входити представники таких наук, як лінгвістика, соціологія, психологія, педагогіка, культурологія й інші.

У результаті в 90-х рр. стала стверджуватись думка про необхідність осмислення й узагальнення накопичених знань із теорії інформаційної культури в межах нової наукової дисципліни – інформаційної культурології, теоретичні основи якої закладені у працях професора М. Вохришевої.

Зазначимо також, що основна трудність визначення даного феномену спричинена полісімією двох універсалій: «інформація» і «культура», що лежать в основі самого поняття.

Інформація і культура – два феномени, які мають багато загальних рис. насамперед зазначимо їхню глобальність, універсальність, що виявляються в наявності в них зв'язків із найрізноманітнішими формами людської життєдіяльності. Інформація і культура начебто пронизують різні способи людської діяльності, забезпечуючи їй такі характерні риси, як творчий характер, ціле-

покладання й ін. Також варто мати на увазі, що існування інформації і культури взаємозумовлене: культурні процеси реалізуються через інформаційні, і навпаки. Культура може ефективно впливати на людину і суспільство лише через механізм збору і поширення інформації про наявне середовище, де вона функціонує, і про саму культуру. Нарешті, інформація і культура утворюють органічну єдність у процесі освіти. Культура й інформація являють собою єдине різноманітне ціле.

Однак ця єдність діалектично суперечлива і передбачає розбіжності. Розбіжність між інформацією і культурою полягає у способах освоєння світу. Різні також внутрішні ідеї розвитку: для культури – філософсько-естетичні норми, для інформації – науково-технічні елементи.

Суперечлива єдність інформації і культури є конкретним проявом суперечності між технократією і культурою, характерної для сучасного суспільства. «Напруженість, наявна між технократією і культурою, – пише Д. Белл, – рівною мірою є однією з основних проблем сучасного суспільства» [3, с. 460]. Річ у тому, що техніка й інформаційні технології дозволяють розвивати культуру, і вони ж породжують деградацію, а часом і знищення духовних цінностей. Виникає парадоксальна ситуація: з одного боку, відбувається широке впровадження передової техніки і технології, з іншого – гостра критика технократії. Це парадоксальне положення лише підтверджує наявність істотного зв'язку між культурою і технікою. Кращим уособленням цього зв'язку є інформаційна культура. «На мій погляд, – пише К. Разлогов, – ХХ ст. не тільки і не стільки породило конфлікт між технікою і культурою, скільки поглибило взаємодію між ними, тому що сучасні форми культури (кіно, радіо, звукозапис, телебачення, відео, комп'ютери у сфері дозвілля і творчості) пов'язані з технікою, ґрунтуються на техніці» [9, с. 17].

Отже, аналіз понять «культура» й «інформація» доводить особливу якісну складність поняття «інформаційна культура», унаслідок чого в науковій літературі пропонується велика кількість визначень інформаційної культури.

Аналіз наведених, а також низки інших наявних визначень поняття «інформаційна культура» дозволяє стверджувати, що дане поняття має нестійкий обсяг, трактується по-різному, у зв'язку із зіставленням з іншими поняттями: «загальнолюдська культура», «освітня діяльність», «інформаційна діяльність», «зведення правил поведінки людини в інформаційному суспільстві». Причинами багатозначності терміна «інформаційна культура» також є багатозначність термінів «інформація» та «культура». Саме ці аспекти «спонукають до внесення термінологічної зрозумілості і вироблення визначення, що відображає весь комплекс проблем, пов'язаних із формуванням інформаційної культури в сучасному суспільстві» [10, с. 32].

У зв'язку із цим Н. Гендіною пропонується власне трактування поняття «інформаційна культура особистості», на яке ми будемо спиратись у своїй роботі, а саме: «Інформаційна культура особистості – одна зі складових частин загальної культури людства; сукупність інформаційного світогляду та системи знань і умінь, що забезпечують цілеспрямовану самостійну діяльність для оптимального задоволення індивідуальних інформаційних потреб із використанням як традиційних, так і нових інформаційних технологій. Є найважливішим чинником успішної професійної та непрофесійної діяльності, а також соціальної захищеності особистості в інформаційному суспільстві» [10, с. 32].

Багато дослідників (М. Вохришева, Н. Коряковцева, С. Антонова, І. Горлова [1; 4; 5]) вважають, що в інформаційній культурі фахівця можна виділити два структурні рівні: змістовний і функціональний.

Змістовний рівень включає інформованість людини про явища, що належать до сфери культури, знання джерел інформації, включення в інформаційно-культурне поле своєї свідомості найзначущіших ідей, що циркулюють у суспільстві, професійні знання. Він визначається набором дисциплін, що викладаються у виші.

Функціональний рівень інформаційної культури фахівця пов'язаний з операціональною спрямованістю особистості. Функціональний рівень включає формування таких умінь, необхідних майбутньому фахівцю: уміння одержувати потрібну інформацію, знаходити оптимальні шляхи пошуку джерел інформації; уміння аналізувати джерела, відбирати потрібні; уміння раціонально використовувати одержану інформацію, формулювати свої інформаційні потреби й адекватно визначати інформаційні можливості. Формування цих та інших умінь і навичок скоротить непродуктивні витрати часу, підвищить оперативність, точність і повноту отримання інформації і знань, що значно підвищить якісний рівень підготовки фахівців.

Одним з актуальних напрямів інформатизації освітнього середовища є формування інформаційної культури педагога, яка характеризує певну грань педагогічної культури. Суть процесу формування інформаційної культури педагога полягає в розвитку і саморозвитку в нього інформаційних потреб, умінь, навичок і здібностей працювати з інформаційними потоками на основі інформаційних і бібліотечно-бібліографічних технологій, а також у стимулюванні науково-методичної, науково-дослідної, проєктної діяльності.

Під час дослідження будь-якої педагогічної проблеми важливо з'ясувати не лише її місце в наукових теоретичних пошуках, але і яким чином вона вирішується у практиці освіти. Потреба професійної освіти в підвищенні інформаційної культури

майбутнього фахівця, майбутнього педагога також, визначає пошук оптимальних шляхів вирішення цієї проблеми на інтуїтивному рівні: педагоги розуміють необхідність цієї роботи і роблять спроби її збудувати на практиці. Звичайно, не завжди ці спроби вдалі, але найважливіше – бачити за ними перспективні ідеї, знахідки, продуктивні рішення, що дозволяють якісно змінити освітню діяльність.

Аналізуючи масову практику формування інформаційної культури майбутніх педагогів, нам необхідно отримати відповіді на низку запитань: який зміст процесу професійної підготовки майбутніх педагогів у частині формування інформаційної культури, якими педагогічними засобами здійснюється ця підготовка, наскільки ефективні вибрані шляхи для досягнення мети – підготовки фахівця, що володіє інформаційною культурою?

Нами проаналізований досвід роботи низки ЗВО. Основна увага під час цього аналізу зверталася на досвід формування освітніх середовищ у цих закладах, забезпечення їхнього продуктивного впливу на формування інформаційної культури майбутніх педагогів, виявлення тенденцій і проблем в організації цієї роботи, суперечності, наявні в ній. Нас особливо цікавили суб'єкти освітнього середовища, механізми і способи їхнього впливу на професійно-особовий розвиток студентів, формування їхньої інформаційної культури.

Так, ученими розробляються концепції формування інформаційної культури майбутніх педагогів, виявляються дидактичні умови успішного формування інформаційної культури студента [6]. Ця робота будується на основі застосування навчальних матеріалів, електронних ресурсів і науково-методичних рекомендацій у межах викладання спеціально введеного курсу, причому учасниками процесу формування інформаційної культури у ЗВО є викладачі та студенти, які вирішують освітні завдання в рамках педагогічної взаємодії. Іде пошук умов комплексного застосування електронних освітніх ресурсів у формуванні інформаційної письменності і професійно важливих компетентностей особистості майбутнього педагога як суб'єкта інформаційної діяльності. Проводилося дослідження ефективності цього процесу, результати якого висвітлено в дисертаційній роботі Є. Горневої [6].

Дослідники також звернули увагу на процес формування інформаційної культури майбутніх педагогів під час застосування інформаційних технологій, що використовуються у предметній освітній галузі діяльності [2]. Процес охоплює всі етапи професійної освіти. На першому етапі вивчаються математичні методи оброблення результатів предметних досліджень. Не залишається без уваги вивчення відповідного програмного забезпечення, удосконалення навичок роботи в локальних і глобальних мережах. Другий етап передбачає фор-

мування знань про інформаційні процеси з використанням спеціальних довідкових систем, умінь і навичок захисту інформації; на третьому етапі вирішуються завдання розвитку стійких навичок роботи зі спеціальною інформацією, формування вмінь і навичок вирішення професійних завдань; четвертий етап пов'язаний з отриманням знань і формуванням навичок роботи з інформаційно-комунікаційними технологіями у сфері педагогічної діяльності; п'ятий етап пов'язаний з уміннями застосовувати здобуті знання і навички роботи з інформаційно-комунікаційними технологіями у сфері педагогічної діяльності.

Взаємодія здійснюється в рамках освітнього процесу під час вивчення як окремих дисциплін, так і спеціально введеного навчального курсу. Проводилося дослідження ефективності цього процесу, результати якого висвітлено в дисертаційній роботі А. Афзаловой [2].

Висновки. Узагальнюючи аналізований досвід, можна стверджувати, що однією з тенденцій формування інформаційної культури майбутніх педагогів є застосування спеціальних курсів. Цей підхід є, на наш погляд, екстенсивним, збільшуючи і без того величезне навантаження на тих, що навчаються. Приклад низки ЗВО переконливо доводить, що ключовим моментом розвитку інформаційної культури слугує самостійна робота студента. Розвиток інформаційної культури ми пов'язуємо з її саморозвитком. У цій технології формування готовності до саморозвитку інформаційної культури майбутнього педагога органічно «вбудовується» у зміст професійної підготовки майбутнього педагога. А сам процес формування розбитий на кілька етапів: перший етап спрямований на формування позитивної мотивації на матеріалі навчальних курсів; другий етап спрямований на формування знань про інформаційну культуру педагога і способи її саморозвитку; реалізується на матеріалі окремого курсу; третій етап спрямований на проєктування саморозвитку інформаційної культури і здійснюється на матеріалі всіх дисциплін, що вивчаються, у процесі навчально-дослідницької діяльності. Акцентовано увагу на проєктній діяльності учнів. Четвертий етап є накопиченням досвіду творчого застосування інформаційної культури в навчально-дослідницькій і педагогічній діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Антонова С. Информационная культура личности : вопросы формирования. *Высшее образование в России*. 1994. № 1. С. 82–89.
2. Афзалова А. Дидактические условия формирования информационной культуры будущего учителя: на примере подготовки учителя права : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Казань, 2008. 208 с.
3. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. Москва : Academia, 1999. 956 с.

4. Вохрышева М. Информационная культура в системе культурологического образования специалиста. *Проблемы информационной культуры* : сборник статей. Москва, 1994. С. 117–1243.

5. Горлова И. Формирование информационной культуры личности как непрерывный процесс в системе «школа – училище – вуз». *Информационная культура специалиста : гуманитарные проблемы* : тезисы докладов Межвузовской научной конференции, Краснодар – Новороссийск, 23–25 сентября 1993 г. Краснодар, 1993. С. 388–390.

6. Горнева Е. Формирование информационной культуры будущих учителей технологии : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Шуя, 2009. 208 с.

7. Колин К. Глобальные проблемы информатизации: информационное неравенство. *Alma mater : вестник высшей школы*. 2000. № 6. С. 27–30.

8. Колин К. Информационная глобализация общества и гуманитарная революция. *Глобализация: синергетический подход* : сборник научных трудов. Москва : РАГС, 2002. С. 323–334.

9. Разлогов К. Наука, техника, культура: проблемы гуманизации и социальной ответственности. *Вопросы философии*. 1989. № 1. С. 3–26.

10. Формирование информационной культуры личности в библиотеках и образовательных учреждениях / Н. Гендина и др. Москва : Школ. б-ка, 2003. 296 с.